

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

לימודי אנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי

מוגש לוועדה לזכויות הילד

כ"ה בטבת תשע"ז

23 בינואר 2017

כתיבה: אתי וייסבלאי

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תמצית

השפה האנגלית נחשבת לשפה הזרה המרכזית ביותר בעולם וידע באנגלית הוא תנאי הכרחי לתיפקוד בסיסי במישורים רבים, בישראל ומחוצה לה. באמצעות השפה האנגלית מועבר כיום ידע רב וחשוב בעולם והיא בעלת שימוש נרחב ביותר בחיים היום-יומיים, בתקשורת, בתרבות, בערוצים האלקטרוניים, בלימודים, באקדמיה במדע ובעסקים. בקיאות גבוהה באנגלית משמשת כתנאי קבלה וביצוע בלימודים אקדמיים, בתעשייה וברוב מקומות העבודה בישראל ובמקומות אחרים בעולם. השפה האנגלית משמשת ערוץ תקשורת בקרב קהילות רבות בעולם ששפתן הרשמית איננה אנגלית וכן בין הקהילות היהודיות. על רקע מצב זה, אין להתפלא כי גורמים שונים ובהם הורים וקובעי מדיניות בתחום החינוך מעוניינים שתלמידים ישלטו בשפה האנגלית ברמה גבוהה מתוך הכרה ששליטה בשפה האנגלית יכולה לשמש צוהר להזדמנויות רבות במהלך חייהם ומנגד, חוסר ידע בשפה מהווה מחסום לקבלה לעבודה, לכניסה למוסדות להשכלה ולתיפקוד באמצעים האלקטרוניים ובעולם הגלובלי. הקדמת גיל תחילת לימוד אנגלית נחשב לאחד האמצעים המקובלים להגדלת האפשרויות של תלמידים להיחשף לשפה האנגלית במסגרת מערכת החינוך.¹

לצד החשיבות המיוחסת ללימוד השפה האנגלית, נציין גם כי בלשנים וחוקרים ממליצים על לימוד שפות זרות בגיל הילדות שכן לטענתם יש בכך תרומה להתפתחות הקוגניטיבית והמטא-קוגניטיבית של ילדים ולחיזוק היכולות הלשוניות שלהם.²

לבקשת יושבת ראש הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, חה"כ יפעת שאשא ביטון, ולקראת דיון הוועדה בנושא הגיל ההתחלתי של לימודי האנגלית, נדון במסמך זה בסוגיית לימוד השפה האנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי – כיתות א' ו-ב'. במסמך תוצג המחלוקת סביב הגיל ההתחלתי של לימוד האנגלית, מדיניות משרד החינוך בנושא הגיל שבו יש להתחיל ללמד אנגלית ונתונים בדבר לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי מתוך שאלון המיצ"ב לכיתות ה' בשנת הלימודים תשע"ו ומתוך ממצאי סקר שערכה חברת 'דיאלוג' בהזמנת מרכז המחקר והמידע של הכנסת בין מנהלי בתי ספר במגזרים שונים.

בין הממצאים המרכזיים שעולים מן המסמך:

- ❖ **סוגיית הוראת אנגלית כשפה זרה לילדים בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי שנויה במחלוקת בין קובעי מדיניות בתחום החינוך וחוקרי בלשנות והוראת שפות.** מחקרים אמפיריים רבים בתחום זה מעידים כי לומדים בוגרים יתרון על לומדים צעירים בכל הנוגע לקצב לימוד השפה. עם זאת, יש מחקרים המצביעים על התועלת בתחילת לימוד שפה זרה בגיל צעיר, הן מבחינת רמת ההישגים הסופית בהיבטים מסויימים של רכישת השפה, דוגמת הגייה ומבטא והן מבחינת פיתוח מודעות לשונית, קידום מוטיבציה ללמידה וחשיפה לשפות ולתרבויות זרות.
- ❖ **מדיניות משרד החינוך בכל הנוגע ללימודי אנגלית נקבעה בחוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא מדיניות החינוך הלשוני בישראל משנת 1996. בהתאם למדיניות זאת השפה האנגלית היא אחד ממקצועות הליבה המרכזיים במערכת החינוך. תוכנית הליבה לחינוך היסודי מקצה לשפה האנגלית שלוש שעות שבועיות החל מכיתה ד' ועד כיתה ו'. משרד החינוך ממליץ על הקצאת ארבע שעות**

¹ פרופ' אילה שוהמי, ד"ר עפרה ענבר, "הוראת אנגלית בכיתה א': מורות מחנכות לעומת מורות מקצועיות", דו"ח מחקר, אוניברסיטת תל אביב, דצמבר 2005.

² ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: **סוגיות בהוראת שפות בישראל**, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט, עפרה ענבר-לוריא, מכון מופת, 2014.

שבועיות ללימודי אנגלית כשפה זרה בכיתות ד' עד ו' בכל אחד מן המגזרים – ממלכתי, ממלכתי-דתית וערבי. תוכנית הלימודים באנגלית כפי שפורסמה על ידי משרד החינוך בשנת 2013 כוללת פרק על לימודי אנגלית בשלב ה"קדם בסיסי" ולפיו על מורים לאנגלית להקדיש פרק זמן של מספר חודשים עד שנה לגיבוש מיומנויות האזנה ודיבור שיהוו בהמשך בסיס להצלחה בקריאה ובכתיבה.

❖ **בימים אלה נעשית במשרד החינוך חשיבה מחודשת באשר לגיל החשיפה המתאים לשפה זרה.** זאת כחלק מן ההיערכות לשלב השני של התוכנית הלאומית לקידום לימודי האנגלית שיתמקד בלימודי האנגלית בחינוך היסודי. במסגרת זאת נשקלת תוספת שעות תקן ללימודי אנגלית בכיתה ג'.

❖ נתונים שנאספו על ידי הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) במשרד החינוך מתוך מבחני המיצ"ב וסקר שביצעה חברת 'דיאלוג' עבור מרכז המחקר והמידע של הכנסת בקרב מנהלי בתי ספר יסודיים מצביעים על **פערים ניכרים בין מגזרים שונים בכל הנוגע לגיל ההתחלתי ללימודי אנגלית ומספר השעות המוקדשות ללימודי אנגלית בחינוך היסודי.**

• שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית

○ שני מקורות הנתונים מצביעים על כך שכ-50% מן התלמידים בחינוך היסודי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב'. מנתוני ראמ"ה לשנת תשע"ו עולה כי 23.5% מן התלמידים התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א', 25.2% בכיתה ב', 46.4% בכיתה ג' ו-4.9% בכיתה ד'. על פי ממצאי סקר חברת 'דיאלוג' 26% מבתי הספר היסודיים הרשמיים מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א', 24% נוספים בכיתה ב' ו-45% נוספים בכיתה ג'. 5% בלבד מבתי הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה ד'.

○ **תלמידים בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית מוקדם יותר מתלמידים בחינוך הערבי.** על פי נתוני ראמ"ה כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב' בהשוואה ל-23% מן התלמידים דוברי הערבית. על פי סקר חברת 'דיאלוג' בחינוך העברי 57% מבתי הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב' ואילו בחינוך הערבי 69% מבתי הספר מלמדים אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר. נתוני ראמ"ה מלמדים גם על פערים בתוך החינוך הערבי – תלמידים במגזר הבדואי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים במגזר הדרוזי והערבי.

○ **בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית בשלב מאוחר יותר ביחס לחינוך הממלכתי העברי.** על פי נתוני ראמ"ה למעלה מ-60% מן התלמידים בחינוך העברי הממלכתי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב לעומת כ-52% מן התלמידים בחינוך הממלכתי דתי. לפי ממצאי סקר חברת 'דיאלוג' חינוך הממלכתי העברי 59% מבתי הספר מלמדים אנגלית בכיתות א' או ב' לעומת 53% מבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי.

○ **בחינוך העברי תלמידים מרקע כלכלי-חברתי חלש מתחילים ללמוד אנגלית מוקדם יותר מתלמידים מרקע כלכלי-חברתי חזק יותר.** על פי נתוני ראמ"ה 39.7% מן התלמידים מרקע חברתי כלכלי נמוך התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א' לעומת 25.4% מן התלמידים מרקע חברתי כלכלי גבוה. שיעור גבוה יותר של בתי ספר שסווגו בחמישון הטיפוח הנמוך ביותר מלמדים אנגלית בכיתה א' בהשוואה לבתי ספר בחמישון הטיפוח הגבוה ביותר. ממצאי סקר חברת 'דיאלוג' עולה כי בחינוך העברי הממלכתי 47% מבתי הספר בחמישון הטיפוח הנמוך ביותר מלמדים אנגלית בכיתה א' לעומת 26% מבתי הספר בחמישון הטיפוח החזק ביותר.

בחינוך הערבי לא עולה קשר בין המצב הכלכלי-חברתי של תלמידי בית הספר לכיתה שבה התחילו ללמוד אנגלית.

- **מספר השעות השבועיות שמוקדשות ללימודי האנגלית עולה בהדרגה בין שכבות הגיל.** בממוצע מקדישים בתי הספר ללימוד אנגלית כ-1.55 שעות שבועיות בכיתה א' (בבתי ספר שמלמדים אנגלית), 1.7 שעות שבועיות בכיתה ב', 2.6 שעות הוראה שבועיות בכיתה ג' ובכיתה ד' – 4 שעות הוראה שבועיות ויותר. בסה"כ זוכה תלמיד החינוך היסודי ל-483 שעות הוראה אנגלית בממוצע במהלך שנות לימודיו בבית הספר היסודי. **גם בהקשר זה נתגלו פערים משמעותיים בין מגזרים שונים** - בתי ספר המלמדים אנגלית בחינוך הערבי מקדישים לכך מספר גדול יותר של שעות שבועיות מבתי ספר בחינוך העברי; בתי ספר בחינוך הממלכתי מקדישים מספר גדול יותר של שעות הוראה שבועיות ללימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי בהשוואה לבתי ספר בחינוך הממלכתי-דתי; בתי הספר בחמישוני הטיפוח הנמוכים שמלמדים אנגלית מקדישים יותר שעות הוראה ללימודי אנגלית מבתי ספר בחמישוני הטיפוח הגבוהים.

1. המחלוקת סביב הגיל ההתחלתי ללימוד אנגלית

אחת השאלות שעולות בהקשר של קידום לימודי האנגלית במערכת החינוך היא באיזה גיל יש להתחיל בלימוד השפה האנגלית. בתוך כך עולה שאלת קיומו של "חלון ההזדמנויות" או "התקופה הקריטית" בלימודי שפה שניה ושפה זרה, בדומה לרכישת שפת אם.

המצדדים בלימוד מוקדם טוענים שלומדים צעירים הם בדרך כלל יעילים ואפקטיביים יותר מבוגרים בלמידת שפה זרה ושהם ניחנו ביכולת חיקוי טובה התורמת להגייה משופרת של השפה הנרכשת וליצירת שטף דיבור קולח יותר שיביאו בסופו של דבר את הלומדים להישגים גבוהים. העמדה הנגדית טוענת כי דווקא לומדים בוגרים יותר הם תלמידים יעילים יותר ומגלים רמה גבוהה של מוטיבציה וניסיון. על בסיס ניסיונם ויכולתם הקוגניטיבית המפותחת לומדים בוגרים מסוגלים להדביק את הפער הנובע מהתחלה מאוחרת יותר ולהגיע להישגים גבוהים בפרק זמן קצר יותר מתלמידים שהתחילו ללמוד שפה זרה בגיל צעיר.³

תוצאות המחקר האמפירי שעוסק בגיל המיטבי שבו יש להתחיל ללמוד שפה זרה או שפה שנייה הן מורכבות ואינן חד משמעיות. ככלל ניתן לומר שלמרות החשיבות של גיל תחילת לימוד השפה, חשיבותם של גורמים אחרים, דוגמת סביבה תומכת, אפשרות להתאמן, המוטיבציה של הלומד ואיכות הלימוד הפורמלי, איננה פחותה ויש קושי להפריד בין גורם הגיל למשתנים אלה.

המחקרים הבוחנים את השפעת הגיל על לימוד שפה זרה או שנייה נוהגים להבחין בין קצב לימוד השפה לבין רמת ההישגים שהלומדים מגיעים אליה בסופו של דבר. בכל הנוגע **לקצב לימוד השפה**, מחקרים שונים שנערכו בעשורים האחרונים וערכו השוואה בין לומדים צעירים ולומדים בוגרים יותר הביאו עדויות ברורות לכך שללומדים בוגרים יתרוונות על פני לומדים צעירים. לומדים בוגרים למדו מהר יותר מלומדים צעירים והשיגו תוצאות טובות יותר במבחנים בתחומים שונים. עם זאת, חלק מן המחקרים הצביעו על עדיפות ללומדים הצעירים בכל הנוגע להגיית השפה הנרכשת ולתקשורת פנים אל מול פנים. מחקרים שעסקו **ברמת ההישגים הסופית** של הלומדים הצביעו על כך שמי שהתחיל ללמוד שפה שנייה בגיל צעיר יותר הגיע להישגים טובים יותר מבחינת הגייה ומבטא. התוצאות המתייחסות לרמה הסופית של

³ ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: **סוגיות בהוראת שפות בישראל**, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט, עפרה ענבר-לוריא, מכון מופת, 2014.

הלומדים בדקדוק אינן חד משמעיות: מחקרים אחדים הראו שללומדים צעירים יתרון מבחינה זאת ואחרים לא הצביעו על יתרון כזה או אחר למי שהתחיל ללמוד מוקדם יותר. גם המחקרים שהראו יתרון ללומדים צעירים לא הצביעו על קיומה של "תקופה קריטית" אלא על ירידה הדרגתית ביכולת לרכוש שפה שנייה לאורך החיים. הם הסבירו ממצאים אלה לא בהשפעה של הגיל לבדו אלא בזמינות ובנגישות של הוראה איכותית של שפה שנייה ללומדים צעירים בהשוואה ללומדים מבוגרים. ההצלחה של לומדים צעירים ביחס למי שהתחיל ללמוד בגיל מבוגר יותר תלויה בהתאמת ההוראה לגיל, באיכות המורים ובהכשרתם ובהמשכיות של תוכנית הלימודים, במיוחד במעברים בין החינוך היסודי לחינוך העל-יסודי.

על בסיס מחקרים אלה, הגיעו חוקרים וקובעי מדיניות רבים למסקנה כי הוראת שפה זרה בגיל צעיר מאוד במסגרות לימודים פורמליות אינה כדאית שכן היתרונות של ההתחלה המוקדמת נעלמים עד למועד שבו נלמדת השפה ברמה גבוהה יותר בחינוך העל-יסודי. מנגד, אם רמת ההישגים בשפה הזרה איננה נחשבת למדד העיקרי להצלחה, חוקרים רבים טוענים כי לימוד שפה זרה בגיל צעיר מביא תועלת שכן הוא מסייע לילדים ללמוד על תרבויות זרות, מפתח גישה חיובית כלפי לימוד השפה ומוטיבציה ללימוד ומקדם מודעות שפתית ולשונית.⁴

2. מדיניות משרד החינוך בכל הנוגע ללימודי אנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית

הספר היסודי

מדיניות משרד החינוך בכל הנוגע ללימודי אנגלית נקבעה בחוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא מדיניות החינוך הלשוני בישראל משנת 1996. אנגלית הוגדרה בחוזר כשפה זרה ראשונה אחרי השפות הרשמיות – עברית וערבית. על פי החוזר: "אנגלית היא השפה הבינלאומית העיקרית, שפת הכניסה לאוניברסיטאות, שפת השוק הבינלאומי, שפת התקשורת הבינלאומית באמצעות מחשבים. לכן המטרה היא להגיע לפחות לרמה תקשורתית מינימלית לכל האוכלוסייה." באשר לגיל תחילת לימוד השפה האנגלית נכתב כי: "אף שאין עדויות ברורות לתועלת הרבה בלימוד אנגלית בגיל צעיר, אם בית הספר מעוניין בכך, ניתן להתחיל את ההוראה בכיתות ג', באישור המפמ"ר לאנגלית." הקצאת שעות ההוראה ללימודי אנגלית לפי החוזר: 2 שעות שבועיות בכיתה ג' (באישור המפמ"ר), 3 שעות שבועיות בכיתה ד' (רשות), 4 שעות שבועיות בכיתה ה' (חובה).⁵

בהתאם למדיניות זאת השפה האנגלית היא אחד ממקצועות הליבה המרכזיים במערכת החינוך. תוכנית הליבה לחינוך היסודי מקצה לשפה האנגלית שלוש שעות שבועיות החל מכיתה ד' ועד כיתה ו'.⁶ משרד החינוך ממליץ על הקצאת ארבע שעות שבועיות ללימודי אנגלית כשפה זרה בכיתות ד' עד ו' בכל אחד מן המגזרים – ממלכתי, ממלכתי-דתי וערבי.⁷

בית ספר שמעוניין להגדיל את מספר השעות שמוקדשות ללימודי אנגלית, או להתחיל בלימודי האנגלית לפני כיתה ד' יכול לעשות זאת במסגרת ה"גמישות הפדגוגית" שמאפשרת לכל בית ספר לעשות שימוש בשעות ההוראה שנתרו לו לאחר הקצאת השעות המיועדות על ידי משרד החינוך להוראת המקצועות השונים (שפת אם, מתמטיקה, מדע וטכנולוגיה, חינוך גופני, שעת חינוך ועוד) בהתאם לצרכיו. מספר שעות

⁴ Annamaria Pinter, *Children Learning Second Languages*, Palgrave Macmillan Publishing, United Kingdom, 2011.

⁵ משרד החינוך, התרבות והספורט, "מדיניות החינוך הלשוני בישראל", חוזר מיוחד, כ"ו בניסן התשנ"ו, 15 באפריל 1996. לדברי מפמ"ר אנגלית הנוכחית, ד"ר ציונה לוי, כיום לא נדרש אישור מסוג זה.

⁶ חוזר מנכ"ל משרד החינוך, 3.1-25 תכנית יסוד (ליבה) לחינוך היסודי במדינת ישראל.
⁷ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתנ"ה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.

ההוראה הפנויות שעומד לרשות כל בית ספר תלוי במשתנים שונים. בנוסף לשעות התקן המוקצות לכל כיתה (בין 29 שעות הוראה שבועיות בכיתה א' ל-32 שעות בכיתה ו') מקבל כל בית ספר תוספת שעות מכמה סוגים: שעות תמרוץ וטיפול הניתנות בהתאם לגודל הכיתה ולמדד הטיפול של בית הספר, סל שעות ייעודי עבור השתתפות בתכניות חינוכיות ייחודיות ולאוכלוסיות ייחודיות, תוספת שעות לשיפור הישגים בשפת אם, תוספת שעות תפילה במגזר הממלכתי-דתי, תוספת שעות עבור יום חינוך ארוך ועוד.⁸

למרות שמשרד החינוך איננו מקצה שעות הוראה ללימודי אנגלית לפני כיתה ד', מעיון בתוכניות הלימודים במקצוע עולה כי ניתנת אפשרות לבתי-הספר להתחיל ללמד אנגלית קודם לכן. תוכנית הלימודים החדשה באנגלית שפורסמה בנובמבר 2013 מרחיבה על לימודי האנגלית בשלב הקדם-בסיסי (Pre Foundation Level). ההוראה ללומדים צעירים המצויים בשלב זה מתמקדת בעיקר בגיבוש מיומנויות האזנה ודיבור שיהוו בהמשך בסיס להצלחה בקריאה ובכתיבה. על פי תוכנית הלימודים שלב זה אמור להסתיים עד לסוף כיתה ג' או במחצית הראשונה של כיתה ד'.⁹ קווים מנחים להוראת אנגלית בשלב הקדם-בסיסי שפורסמו על ידי המשרד בינואר 2009 קוראים למורים לאנגלית להקדיש פרק זמן להאזנה ולדיבור לפני תחילת לימוד הקריאה – במשך שנה אחת קודם לכיתה ד' או בין שלושה לארבעה חודשים לאלו המתחילים ללמוד אנגלית בכיתה ד'.¹⁰ בנוסף, רשימת ספרי הלימוד המאושרת באגף ספרי הלימוד של משרד החינוך כוללת 16 ספרי לימוד אנגלית לכיתות א' עד ג' – בהם 3 ספרי לימוד לכיתה א', 3 לכיתה ב' ו-13 ספרים לכיתה ג'.¹¹

משרד החינוך מסר בתשובה לפנייתנו בעניין זה כי בימים אלה נעשית חשיבה מחודשת במשרד באשר לגיל החשיפה המתאים לשפה זרה. חשיבה זאת מתבצעת כחלק מתוכנית לאומית לקידום לימודי האנגלית שנבנית במשרד החינוך בימים אלה ולה שלושה צירים מרכזיים: גיוס מורים לאנגלית במיוחד באזורי פריפריה שבהם יש מחסור בכוח אדם איכותי להוראת המקצוע, שיפור בהישגי תלמידים ברמות השונות, השבחת המורים לאנגלית בבתי הספר על ידי פיתוח מקצועי. בשלב הראשון של התוכנית היא מתמקדת בחטיבה העליונה, בהמשך תעסוק בשיפור מיומנויות הדיבור בחטיבה היסודית בעזרת מרכזי שפה (אחה"צ) ותוספת שעות לימוד. לדברי המפקחת המרכזת ללימודי אנגלית במזכירות הפדגוגית, ד"ר ציונה לוי, במסגרת השלב השני נשקלת תוספת שעות תקן ללימודי אנגלית בכיתה ג' מתוך תפיסה פדגוגית הרואה את החשיבות בהגדלת אפשרויות החשיפה של התלמיד לשפה האנגלית. מתוך כך נבחנים כלים שונים שמטרתם לפרוש את החשיפה של התלמיד לשפה האנגלית על פני ימי הלימודים במהלך השבוע.¹²

בכל הנוגע ללימודי אנגלית בחינוך הקדם-יסודי, לדברי ד"ר לוי, בהסתמך על מחקרים בינלאומיים בתחום זה הוחלט שלא לעסוק בהוראת השפה האנגלית בגני ילדים.¹³ מנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי במשרד החינוך, גבי סימה חדד-מה יפית סיפרה כי לפני מספר שנים בתקופת מנכ"ל משרד החינוך שמעון שושני, בעקבות דרישת הורים לשלב לימודי אנגלית בגני הילדים, הקים משרד החינוך צוות חשיבה בנושא זה בהשתתפות גורמים מקצועיים מתוך משרד החינוך ואנשי אקדמיה. הצוות המליץ שלא להתחיל את

⁸ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתנ"ה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.
⁹ Ministry of Education, Pedagogical Secretariat, Language Dept., English Inspectorate, [Revised English Curriculum](#), November 2013

¹⁰ Ministry of Education, Pedagogical Secretariat, Language Dept., English Inspectorate, Guidelines for the Teaching of English at the Pre-Foundation Level, January 2009.
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/English/TeachersResourceMaterials/Publications/prefoundation.htm

¹¹ משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף ספרי לימוד, ספרי לימוד מאושרים לשנת הלימודים תשע"ז.

¹² ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016, שיחת טלפון, 27 בדצמבר 2016.
¹³ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016.

לימודי האנגלית בחינוך הקדם-יסודי וקרא לחשיפה לשפות שונות באמצעות השמעת שירים לילדים וכד'. למשרד לא ידוע כיום על גני ילדים המשלבים את השפה האנגלית בתוכנית העבודה בגן.¹⁴

נציין כי סביב אמצע העשור הראשון של שנות ה-2000 יצא משרד החינוך ביוזמה שבמסגרתה לימדו מחנכות כיתות א' את תלמידיהן אנגלית. מספר בתי הספר והכיתות שלקחו חלק בתוכנית זאת לא ברור. היוזמה לוותה במחקר הערכה שנכתב על ידי פרופ' אילנה שוהמי וד"ר עפרה ענבר מאוניברסיטת תל-אביב ובו נבדקו הן הישגי התלמידים, והן עמדות תלמידים, מורים, מפקחים ומקבלי החלטות בנוגע לתוכנית תוך השוואה בין תלמידים שלמדו אנגלית ממורה מקצועית לתלמידים שלמדו אנגלית ממחנכת הכיתה. תוצאות המחקר הראו שאין הבדלים מהותיים בקרב תלמידים, מורים ומקבלי החלטות בהתייחס לשני סוגי המורים. על סמך הממצאים כתבו עורכות המחקר כי הוראת אנגלית על ידי מורות מחנכות בכיתות א' אפשרית מבחינת הנושאים שנבדקו, ואף יכולים להיות לכך יתרונות מסויימים הכוללים שילוב בין השפה האנגלית לתכנים האחרים הנלמדים בכיתה ומגע קרוב עם התלמידים. בהתאם לכך המליצו עורכות המחקר לשנות את התפיסה הרווחת של הוראת השפה האנגלית בכיתה א', המנותקת מתכנים לימודיים הנלמדים בגיל זה ולשלב את השפה עם התכנים הלימודיים המתאימים. הן הגדירו את הכישורים הנדרשים ממורה לאנגלית בכיתה א': ידע בסיסי בשפה האנגלית, ידע בתכנים לימודיים, ידע לגבי הוראת תלמידים צעירים, ידע על השפה האנגלית, ידע בשיטות הוראת השפה וידע בשילוב השפה האנגלית עם תכנים לימודיים. מורים המשלבים את הכישורים הללו מתאימים לשמש מורים לאנגלית בכיתה א' בין אם אלו מורים מחנכים או מורים מקצועיים.¹⁵ למרות מסקנות מחקר זה לאחר מספר שנים הופסקה התכנית. לדברי מפמ"ר אנגלית הנוכחית במשרד החינוך מנהלי בתי הספר נטו להעדיף שלא ללמד אנגלית על ידי מחנכות הכיתות.¹⁶

3. הישגי תלמידים בחינוך היסודי באנגלית

הישגי תלמידים בחינוך היסודי באנגלית נמדדים לראשונה ברמה הארצית במבחני המיצ"ב בכיתות ה'. תוצאות מבחני המיצ"ב מצביעות על עלייה הדרגתית לאורך השנים בהישגי תלמידי כיתות ה' בפרק האנגלית במבחן וכן על צמצום מסויים בפערים בהישגים בין תלמידים מקבוצות אוכלוסייה שונות ותלמידים שמגיעים מרקע חברתי-כלכלי שונה. צמצום הפערים בולט במיוחד בשנה האחרונה, אם כי פערים אלו עדיין ניכרים.¹⁷

¹⁴ סימה חדד-מה יפית, מנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי, משרד החינוך, שיחת טלפון, 18 בדצמבר 2016.

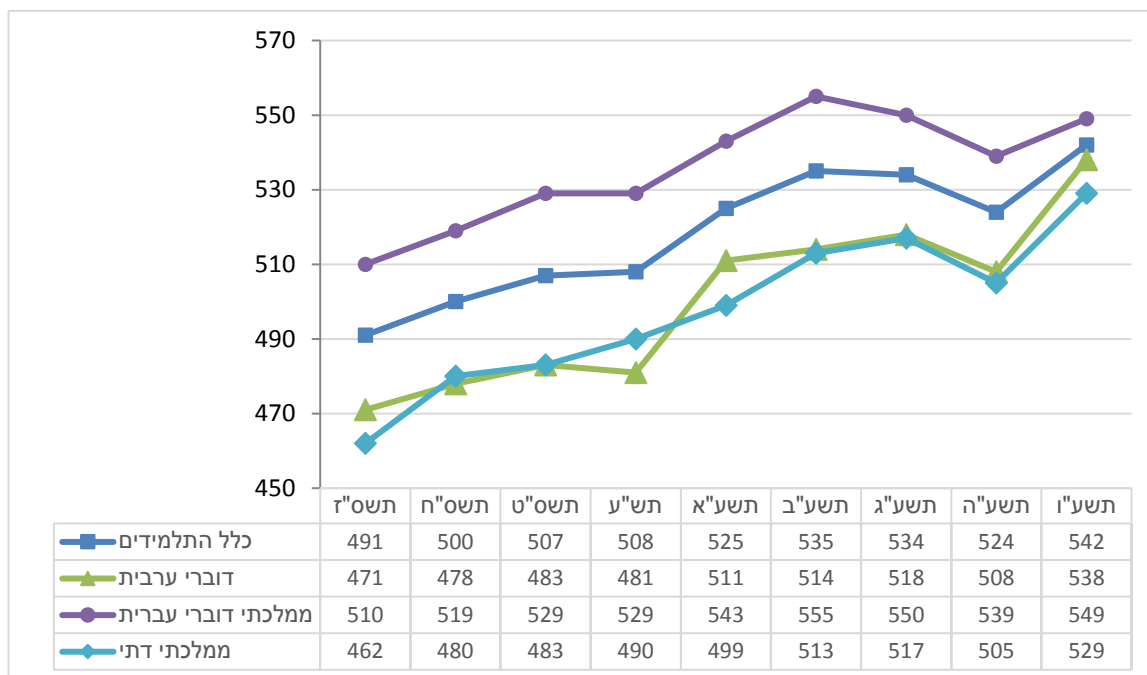
¹⁵ פרופ' אילנה שוהמי, ד"ר עפרה ענבר, "הוראת אנגלית בכיתה א': מורות מחנכות לעומת מורות מקצועיות", דו"ח מחקר, אוניברסיטת תל אביב, דצמבר 2005.

¹⁶ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016.

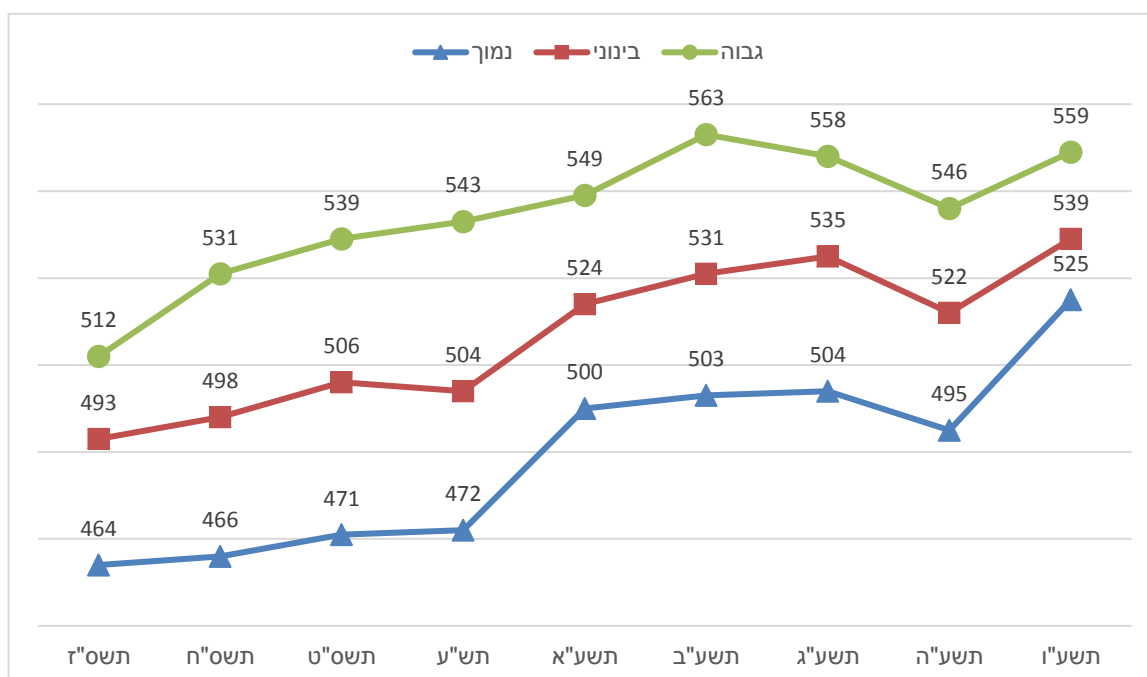
¹⁷ ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, משרד החינוך, [מיצ"ב תשע"ו – מבחני הישגים](#), חשוון תשע"ז, נובמבר 2016.

תרשים 1: הישגי תלמידי כיתות ה' באנגלית לפי מגזר ופיקוח, מבחני המיצ"ב תשס"ז-תשע"ו

תרשים 2: הישגי תלמידי כיתות ה' באנגלית לפי רקע חברתי-כלכלי, מבחני המיצ"ב תשס"ז-תשע"ו

4. נתונים על לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי

על פי מדיניות משרד החינוך שנסקרה בפרק הקודם, למרות שאין הקצאת שעות במסגרת שעות הליכה ללימודי אנגלית לפני כיתה ד', בפועל ניתנת אפשרות לבתי הספר להתחיל את לימודי האנגלית לפחות שנה אחת קודם למועד זה. לצורך התחלת לימוד האנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי, בתי הספר מנצלים את הגמישות הפדגוגית שניתנת על ידי משרד החינוך בנוגע לשעות ההוראה הנותרות לאחר שהוקצו לכל כיתה מספר שעות ההוראה שהוא מחוייב ללמד במקצועות השונים. מספר השעות שיכול בית

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

הספר לנצל במסגרת הגמישות הפדגוגית תלוי במספר שעות ההוראה המוקצות לו על פי מאפייניו, כאשר מעבר לשעות ההוראה המוקצות לבית הספר על ידי משרד החינוך הוא עשוי לקבל גם שעות הוראה ממקורות נוספים – בעיקר הרשות המקומית.¹⁸ אפשרויות השימוש בשעות ההוראה במסגרת הגמישות הפדגוגית הן: לימוד מקצוע נוסף בהתאם למאפייני בית הספר וייחודיותו, הרחבה או עיבוי של תחום דעת או העברה מתחום דעת אחד למשנהו. ההחלטה על אופן הקצאת השעות נעשית על פי סדר העדיפויות של בית הספר ועל בסיס שיקול דעת מקצועי של מנהל בית הספר והצוות המקצועי.¹⁹ בנוסף, עשויים בתי הספר להשתמש בשעות התל"ן (תכנית לימודים נוספת) הממומנות באמצעות תשלומי הורים לצורך מתן שיעורי העשרה באנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי.²⁰

כחלק מהערכת התוכנית לקידום לימודי אנגלית שוקל המשרד לאסוף מבתי הספר מידע ונתונים על הוראת אנגלית בכיתות היסודי של בית הספר היסודי וכן לבצע מחקר בשיתוף מפמ"ר אנגלית והרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) במשרד החינוך שיעמוד על הקשר בין הגיל ההתחלתי ללימוד אנגלית להישגי תלמידים תוך התייחסות למשתנים שונים: השכלה והכשרת מורים, שעות לימוד, תכנים ועוד. תוצאות המחקר צפויות להתפרסם במסגרת הערכת התכנית לקידום לימודי אנגלית.²¹

אף כי הפיקוח על הוראת האנגלית במזכירות הפדגוגית לא אוסף נתונים כיום על בתי ספר שמלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר, יש עדויות על מגמות ויוזמות הולכות ומתרחבות להקדים את לימודי האנגלית לגיל זה. על פי עדויות אלה בהיעדר מדיניות מוגדרת וברורה, ההחלטות בנושא התחלת לימודי האנגלית מתקבלות על פי שיקול הדעת של מנהלי בתי הספר. המנהלים מביאים בחשבון בסדר העדיפויות שלהם מרכיבים שונים ובהם כוחות השוק, משאבים כלכליים ואחרים העומדים לרשותם, לחצי ההורים, זמינות המורים והתפיסות האישיות שלהם בעניין זה. מחקר שבחן שיח הורים בנושא הקדמת לימודי האנגלית מכיתה א' הצביע על האופן שבו שלושת התמות המרכזיות בשיח ההורים: שיח ההורות הטובה, השיח הצרכני והשיח המייצג שאיפות בין-לאומיות משפיעות על תהליכי קבלת ההחלטות במערכת החינוך. לדברי החוקרת: "ההורים, המושפעים מהלכי רוח בחברה ומתהליכי הגלובליזציה, מונעים על ידי אידאולוגיה, אלמנטים של צרכנות ושאפה להורות טובה. הם משתמשים באופן סלקטיבי דווקא בשיח מסויים זה ובכך הופכים לסוכנים עיקריים של מגמות חברתיות במובן הרחב יותר". מצב זה טומן בחובו גם סכנות פוטנציאליות ובהן תפיסת המורים את שיח ההורים כיום כביקורת נגדם הפוגמת בעבודתם כאנשי מקצוע.²²

לצורך הדיון בוועדה לזכויות הילד של הכנסת, מרכז המחקר והמידע של הכנסת ביקש לבחון את היקף התופעה של בתי הספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי, תוך עמידה על פערים בין מגזרים שונים ועל פי המצב הכלכלי-חברתי של תלמידי בתי הספר. במטרה להציג נתונים אלה פנינו לאיסוף מידע משני מקורות: מבחני המיצ"ב שנערכים על ידי הרשות הארצית למדידה והערכה במשרד החינוך בכיתה ה' שבמסגרתם נשאלים תלמידים מתי החלו ללמוד אנגלית וסקר מיוחד שביצעה חברת

¹⁸ נחום בלס, נעם זוסמן ושי צור, מעורבותן של הרשויות המקומיות במימון שעות העבודה של כוחות ההוראה בחינוך היסודי והשפעתה על ההעדפה המתקנת בחינוך הממלכתי-עברי, סדרת מאמרים לדיון, בנק ישראל, חטיבת המחקר, מרץ 2016.

¹⁹ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתנ"ה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.

²⁰ משרד החינוך, תשלומי הורים לשנת הלימודים תשע"ז, חוזר מנכ"ל תשע"ז/1, כ"ח באב התשע"ו, 01 בספטמבר 2016. נציין כי במיפוי שערך משרד החינוך בנושא כוחות הוראה בהעסקה בלתי ישירה במערכת החינוך בשנת הלימודים תשע"ו נמצא כי העשרה באנגלית היה בין התחומים המרכזיים שבו הועסקו מורים בשעות שאינן מתוקצבות על ידי משרד החינוך.

²¹ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016,

²² ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: סוגיות בהוראת שפות בישראל, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט, עפרה ענבר-לוריא, מכון מופת, 2014.

'דיאלוג' בהזמנת מרכז המחקר והמידע של הכנסת בין מנהלי בתי הספר בדבר לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי.

ממצאים שנאספו משני המקורות מעידים על פערים משמעותיים בין תלמידים ממגזרים שונים ומרקע חברתי-כלכלי שונה בכל הנוגע לגיל תחילת לימודי האנגלית בבית הספר היסודי. עם זאת, בכל המגזרים שיעור קטן מאוד מן התלמידים מתחיל ללמוד אנגלית בכיתה שבה אמורים להתחיל וללמוד אנגלית על פי הוראות משרד החינוך בנושא זה ומוקצות לראשונה שעות תקן ללימודי אנגלית – כיתה ד'.

4.1. נתוני מבחני המיצ"ב תשע"ו²³

מבחני המיצ"ב נערכים בכיתות ב', ה' ו-ח' בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. המבחנים נערכים בכל שנה בכשליש מבתי הספר בישראל כך שכל בית ספר נבחן במבחני המיצ"ב החיצוניים אחת לשלוש שנים. מכיתה ה' והלאה נבחנים התלמידים גם בתחום הדעת אנגלית. מלבד השאלות הבודקות את הידע באנגלית הוצגו לתלמידים בתחילת המבחן מספר שאלות רקע ביניהן שאלה אודות דרגת הכיתה בה החלו התלמידים את לימודי האנגלית שלהם. נוסח השאלה כפי שהופיע בשאלון המבחן: "באיזו כיתה התחלת ללמוד אנגלית בבתי הספר?". על פי נתוני הרשות למדידה והערכה במשרד החינוך בשנת הלימודים תשע"ו השתתפו במבחנים 27,887 תלמידים כיתות ה', בהם 19,849 תלמידים דוברי עברית ו-7,938 תלמידים דוברי ערבית. שיעור ההשבה על שאלה זאת עמד על 99% מן התלמידים דוברי העברית ו-94% מן התלמידים דוברי הערבית.²⁴

מתשובות התלמידים על שאלה זאת אנו רואים כי בשנת הלימודים תשע"ו 23.5% מן התלמידים שהשתתפו במבחן ציינו כי התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א', 25.2% בכיתה ב', 46.4% בכיתה ג' ו-4.9% בכיתה ד'.

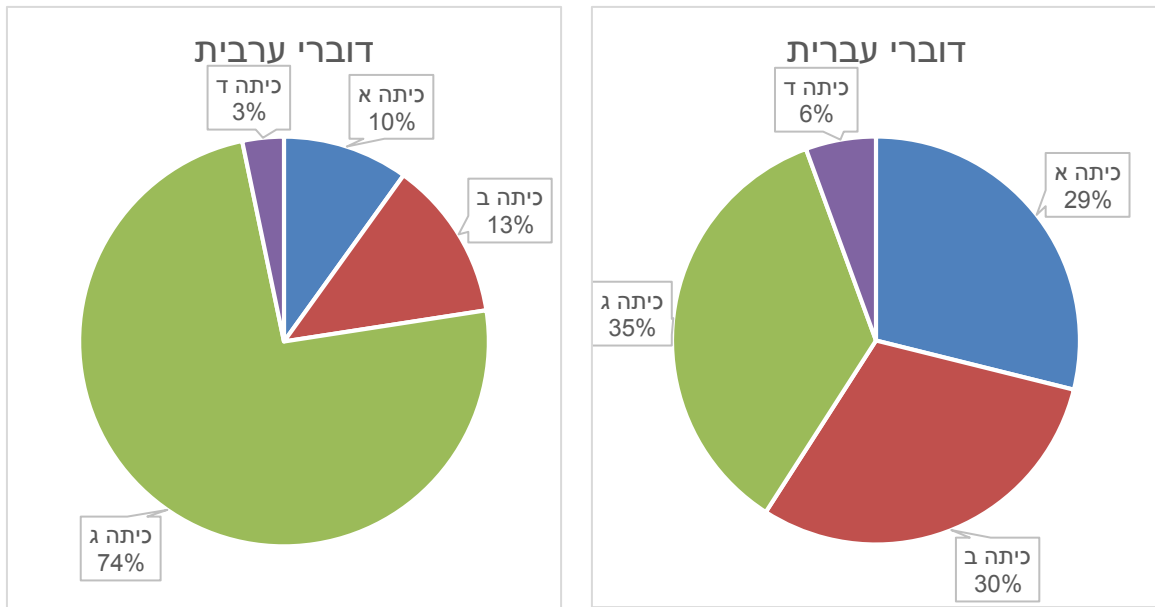
הרשות להערכה ומדידה במשרד החינוך ביצעה לבקשתנו ניתוח של תשובות התלמידים לשאלה זאת בשנת הלימודים תשע"ו, על פי מגזר, פיקוח ומצב כלכלי חברתי של התלמידים. נתוני ראמ"ה מלמדים על פערים משמעותיים בין התלמידים על פי חתכים אלו.

²³ ד"ר חגית גליקמן, מנכ"לית הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, משרד החינוך, תחילת לימודי האנגלית כשפה זרה לפי דרגת כיתה, מכתב, 11 בינואר 2017.

²⁴ נציין כי במבחני ההישגים במיצ"ב משתתפים תלמידים דוברי עברית וערבית בחינוך הרשמי והמוכר שאינו רשמי וכן חלק מבתי הספר החרדיים במעמד מוכר שאינו רשמי. נתוני התלמידים בחינוך החרדי אינם מתפרסמים במסגרת דוחות המיצ"ב שכן על פי מחברי הדוח מדובר במדגם חלקי ולא מייצג של אוכלוסייה זו. להרחבה ראו מיצ"ב תשע"ו, [חלק א' – מבחני הישגים](#), הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, משרד החינוך, חשוון תשע"ז, נובמבר 2016.

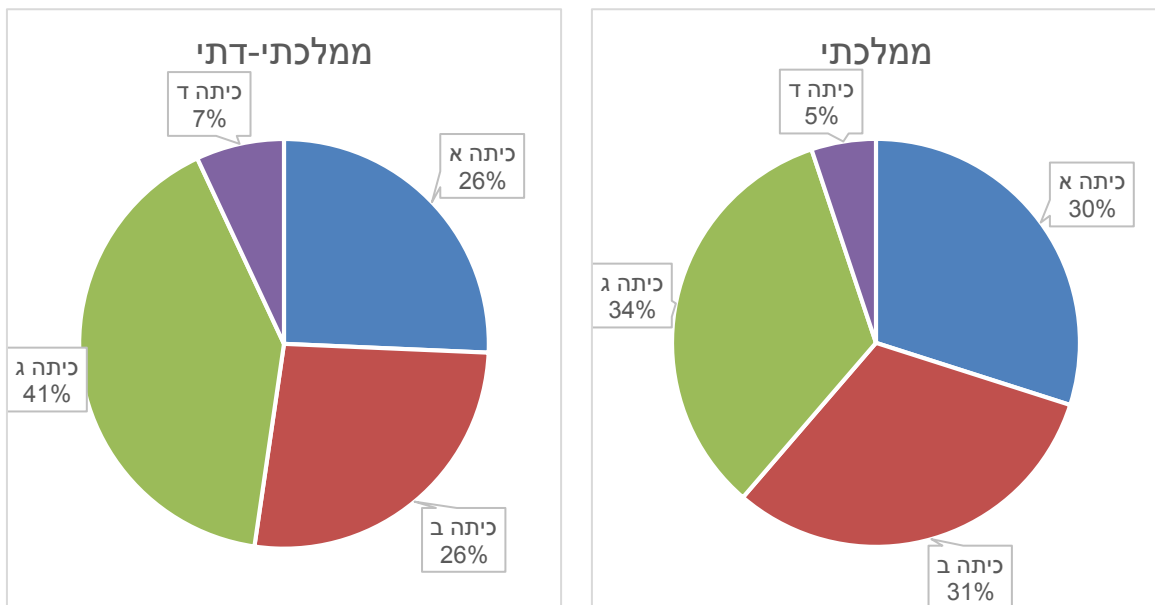

תרשים 3: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר

מן הנתונים בתרשים שלמעלה אנו רואים כי בעוד כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב', פחות מ-25% מן התלמידים דוברי הערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות אלה. כלומר, כמעט 80% מן התלמידים הדוברים ערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר.

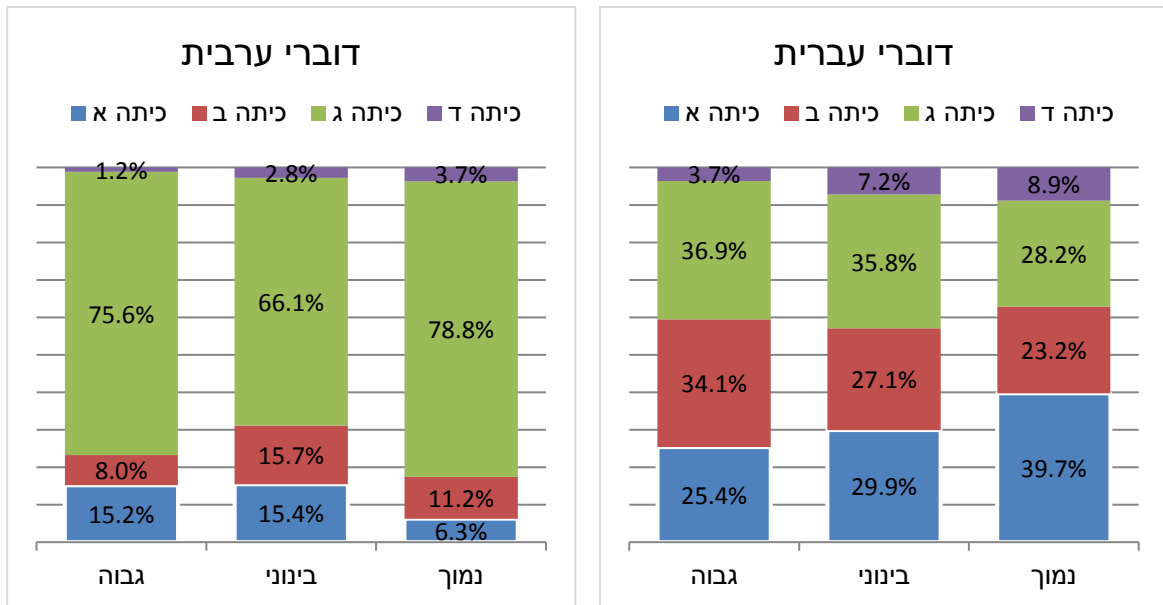
תרשים 4: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי סוג פיקוח (דוברי עברית)

למעלה מ-60% מן התלמידים בחינוך העברי הממלכתי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב' לעומת כ-52% מן התלמידים בחינוך הממלכתי דתי.

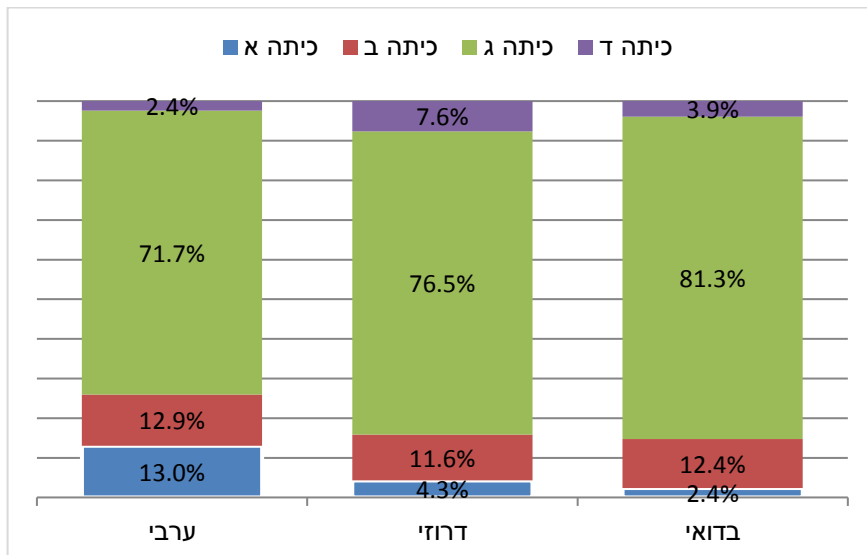
תרשים 5: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי רקע חברתי-כלכלי אישי ומגזר

בקרב תלמידים דוברי עברית יותר תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א' בהשוואה לתלמידים מרקע חזק יותר. עם זאת, רק 3.7% מן התלמידים הדוברים עברית מרקע חברתי-כלכלי גבוה מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה ד', בהשוואה ל-8.9% מן התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך. לעומת זאת, בקרב תלמידים דוברי ערבית, תלמידים מרקע כלכלי נמוך מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים מרקע חברתי כלכלי גבוה.

בקרב דוברי ערבית נמצאו פערים גם בין תלמידים ממגזרים שונים בתוך החינוך הערבי. השיעור הנמוך ביותר של תלמידים שהתחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב' נמצא במגזר הבדואי.

תרשים 6: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר (דוברי ערבית)

4.2. סקר חברת 'דיאלוג' עבור מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2016

לבקשת הוועדה לזכויות הילד של הכנסת מרכז המחקר והמידע של הכנסת ערך סקר מיוחד בקרב מנהלי בתי ספר יסודיים רשמיים במגזר העברי והערבי (ללא חינוך חרדי). בסקר הוצגו למנהלי בתי ספר שאלות בנוגע לכיתה שבה מתחילים ללמוד אנגלית בבית הספר ומספר שעות ההוראה השבועיות בכל כיתה. מנהלי בתי ספר שהחלו ללמד אנגלית בכיתה ג' או ד' נשאלו בדבר הסיבות שבגינן הם לא מתחילים ללמד אנגלית קודם לכן.

הסקר בוצע במחצית הראשונה של חודש דצמבר 2016 על ידי סוקרי חברת "דיאלוג". בסה"כ השתתפו בסקר 451 בתי ספר יסודיים רשמיים – בהם 337 בתי ספר בחינוך העברי ו-114 בתי ספר בחינוך הערבי. מבין בתי הספר בחינוך העברי השתתפו 227 בתי ספר ממלכתיים ו-110 בתי ספר בחינוך הממלכתי דתי. בתי הספר סווגו לאחד מתוך חמישה חמישוני טיפוח: חלש, בינוני-חלש, בינוני, בינוני-חזק וחזק באמצעות אתר שקיפות תקציבית של משרד החינוך ובו נתונים על בתי הספר משנת הלימודים תשע"ה.

תוצאות הסקר מלמדות כי ככלל 26% מבתי הספר היסודיים הרשמיים מתחילים ללמד אנגלית בכיתה א', 24% נוספים בכיתה ב' ו-45% נוספים בכיתה ג'. 5% בלבד מבתי הספר מתחילים ללמד אנגלית בכיתה שבה יש להתחיל ללמד אנגלית לפי מדיניות משרד החינוך בנושא זה – כיתה ד'. מספר השעות השבועיות שמוקדשות ללימודי האנגלית עולה בהדרגה בין שכבות הגיל. כשני שלישים מבתי הספר המלמדים אנגלית בכיתות א' מקדישים לכך שעה שבועית אחת וכ-30% שתי שעות שבועיות. בכיתה ב' כ-40% מבתי הספר המלמדים אנגלית מקדישים לכך שעה שבועית אחת וכ-60% שתי שעות שבועיות. בממוצע מקדישים בתי הספר ללימוד אנגלית כ-1.55 שעות שבועיות בכיתה א' (בבתי ספר שמלמדים אנגלית), 1.7 שעות שבועיות בכיתה ב', 2.6 שעות הוראה שבועיות בכיתה ג' ובכיתה ד' – 4 שעות הוראה שבועיות ויותר. בסה"כ זוכה תלמיד החינוך היסודי ל-483 שעות הוראה אנגלית בממוצע במהלך שנות לימודיו בבית הספר היסודי.

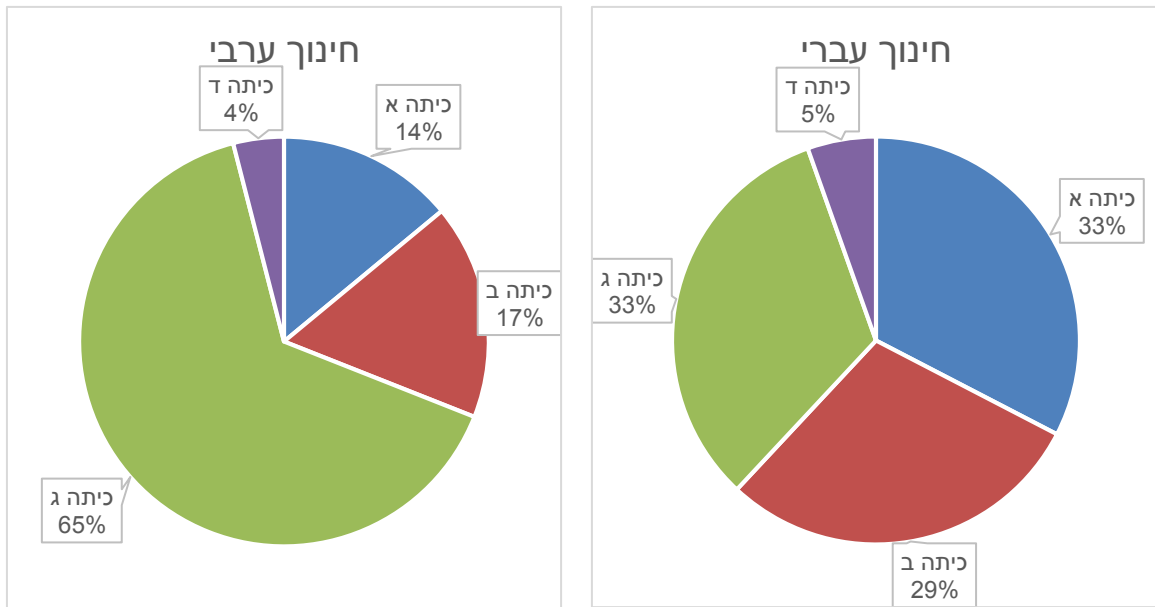
תוצאות הסקר מצביעות על פערים ניכרים בין מגזרים וקבוצות אוכלוסייה שונות בכל הנוגע לגיל תחילת לימודי האנגלית ומספר שעות הלימוד באנגלית. להלן נסקור פערים אלה.

פערים בין החינוך העברי לחינוך הערבי

ב-57% מבתי הספר בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב' לעומת 31% מבתי הספר בחינוך הערבי.

תרשים 7: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר

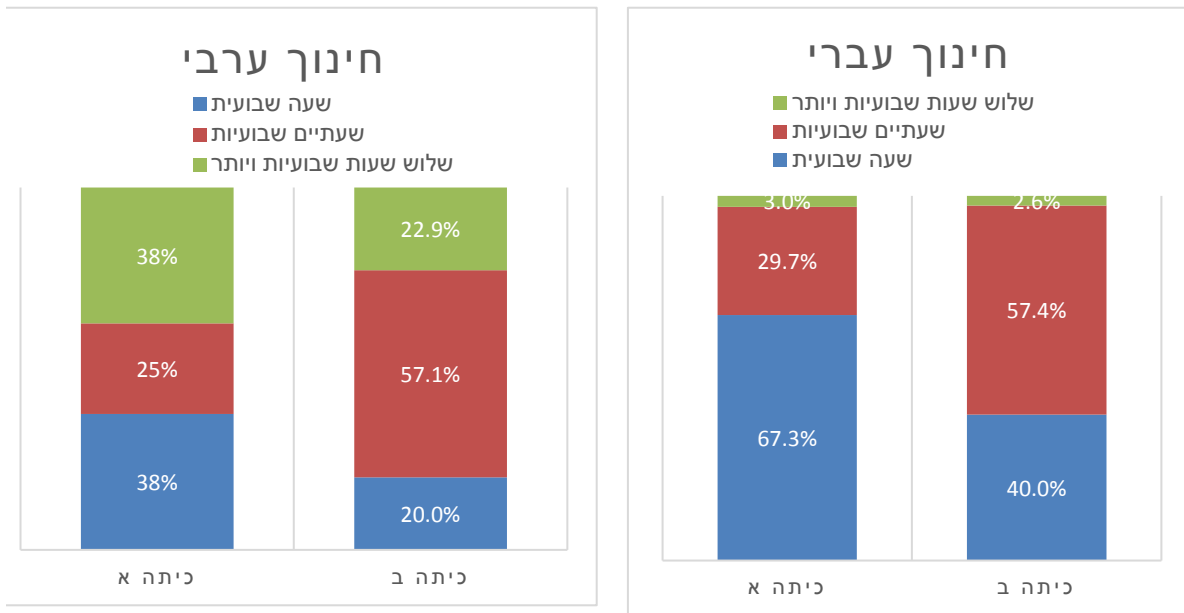

בבחינת מספר שעות האנגלית השבועיות שנלמדות **באותם בתי ספר המלמדים אנגלית**, אנו רואים כי בתי ספר המלמדים אנגלית בחינוך הערבי מקדישים לכך מספר גדול יותר של שעות שבועיות מבתי ספר בחינוך העברי. זאת הן בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי והן בכיתות הגבוהות של בית הספר, החל מכיתה ד', שבהן מחוייב בית הספר ללמד אנגלית במשך ארבע שעות הוראה שבועיות. בעוד בחינוך העברי רוב מוחלט של בתי הספר מקדיש שעה אחת או שתי שעות שבועיות לאנגלית בכיתות א' ו-ב', בחינוך הערבי שיעור שאינו מבוטל מבתי הספר שמלמדים אנגלית בכיתות א' ו-ב' מקדישים לכך למעלה משעתיים. בכיתות הגבוהות של בית הספר היסודי, קרוב למחצית מבתי הספר בחינוך הערבי מקדישים ללימודי האנגלית יותר מחמש שעות שבועיות.

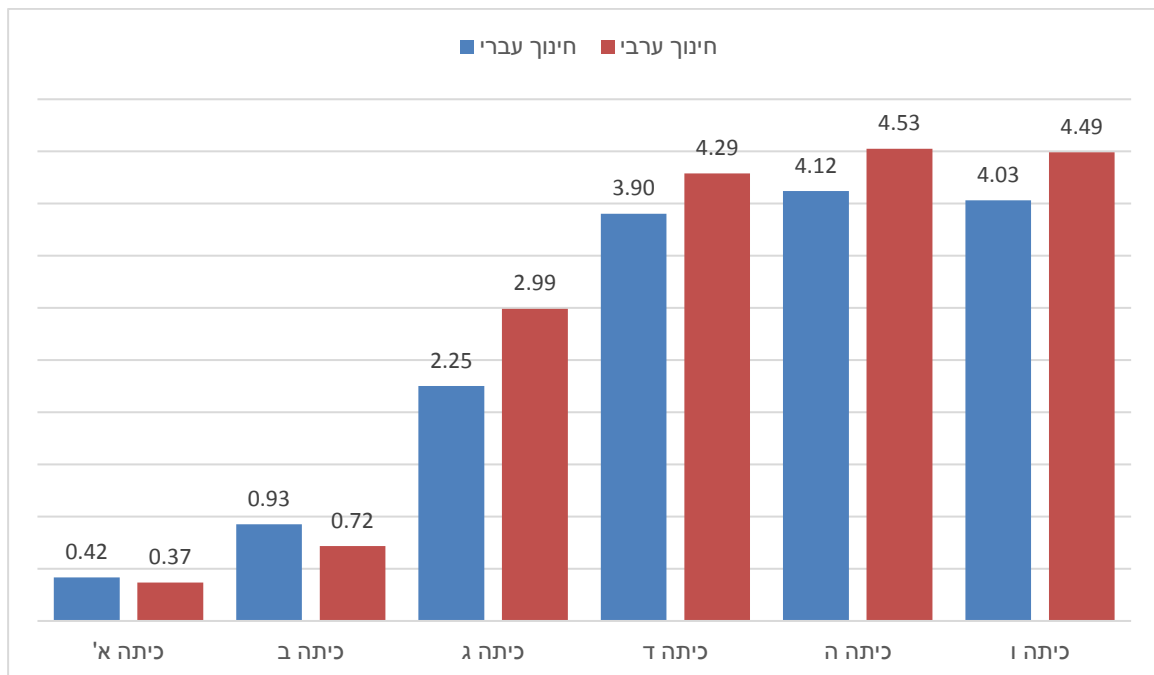
תרשים 8: מספר שעות הוראה שבועיות המוקדשות ללימודי אנגלית בכיתות א' ו-ב' בבתי ספר

המלמדים אנגלית לפי כיתה ומגזר

תמונה דומה עולה בבחינת מספר שעות הלימוד הממוצע שזוכים להם תלמידים בבתי ספר יסודיים במגזרים השונים. בשכבות הגיל הצעירות תלמידים בחינוך הערבי לומדים בממוצע פחות שעות אנגלית מתלמידים בחינוך העברי אך החל מכיתה ג' תלמידים בחינוך הערבי מקבלים יותר שעות הוראה באנגלית.

תרשים 9: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע, לפי מגזר

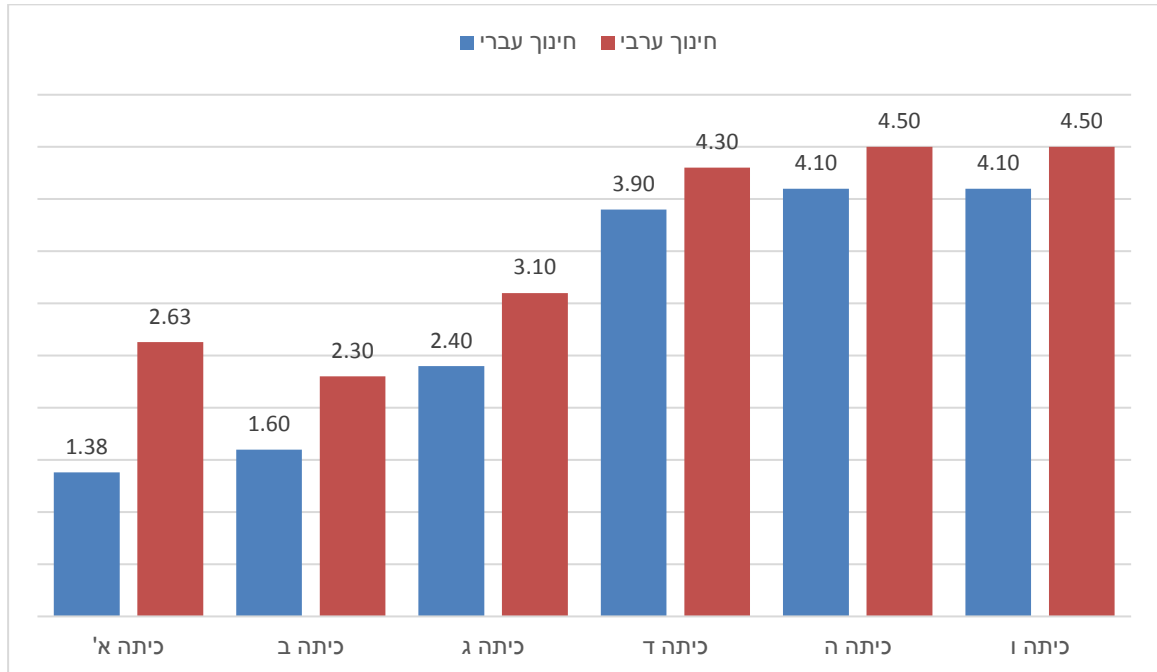

עם זאת, אם בודקים רק את בתי הספר שבהם מלמדים אנגלית אנו רואים כי גם בכיתות הנמוכות של בתי הספר היסודיים מספר שעות ההוראה השבועיות שנלמדות בבתי הספר בחינוך הערבי גבוה ממספר שעות

ההוראה השבועיות בבתי ספר בחינוך העברי. בית ספר ערבי שמלמד אנגלית בכיתה א' מקדיש למקצוע זה למעלה מ-2.5 שעות הוראה שבועיות בכיתה א', לעומת פחות מ-1.5 שעות הוראה שבועיות המוקדשות להוראת אנגלית בבית ספר שמלמד אנגלית בכיתה א' בחינוך העברי.

תרשים 10: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע, לפי מגזר (בבתי ספר המלמדים אנגלית)

בסך הכל תלמידים בחינוך הערבי זוכים בממוצע לכ-10% יותר שעות הוראת אנגלית מתלמידים בחינוך העברי במהלך החינוך היסודי כולו – 470 שעות הוראה בחינוך העברי לעומת 522 שעות הוראה בחינוך הערבי.

בבחינת הסיבות שבגינן לא נלמדת אנגלית כשפה זרה בבתי ספר בכיתות א' ו-ב' עולה כי בחינוך העברי ציינו מנהלים בין הסיבות לכך שהם לא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות את העדר הקצאת שעות מתאימה ממשרד החינוך (57% מהמשיבים), העדר הנחייה מקצועית של משרד החינוך ללמד בגיל זה (36% מהמשיבים), מתן עדיפות ללמוד ולשלוט קודם בשפת האם (19% מהמשיבים), מחסור במורים מתאימים או בתוכנית לימודים מתאימה (15%) והיעדר תרומה לימודית ללימודי אנגלית בגיל מוקדם יותר (12% מן המשיבים). בחינוך הערבי ציינו 44% מן המשיבים כי הסיבה לכך שאינם מלמדים אנגלית בכיתה א' ו-ב' היא העדר הנחייה מקצועית של משרד החינוך לעשות זאת, 34% ציינו כי אין לכך הקצאת שעות מתאימה ממשרד החינוך, 20% דיווחו על קושי בלימוד מספר שפות במקביל, 14% העדיפו להגיע לשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימודי הערבית ו-11% ציינו כי הם לא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות כדי למנוע בלבול ועומס על התלמידים.²⁵

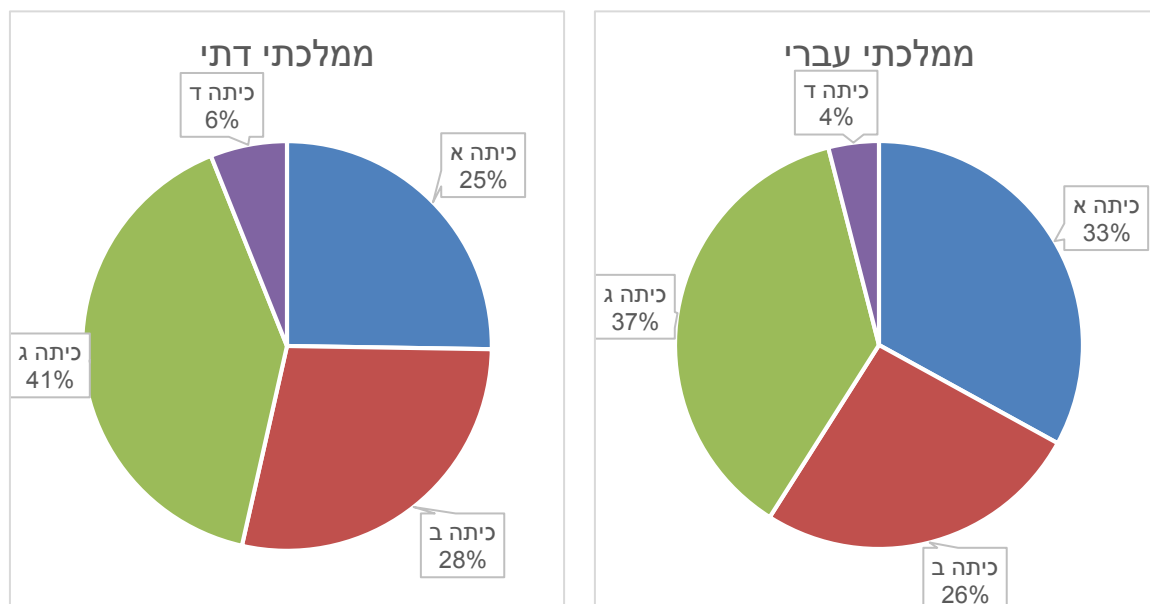
²⁵ בשאלה זאת ניתן לכל אחד מן המשיבים לבחור יותר מתשובה אחת.

פערים בין החינוך הממלכתי העברי לחינוך הממלכתי-דתי

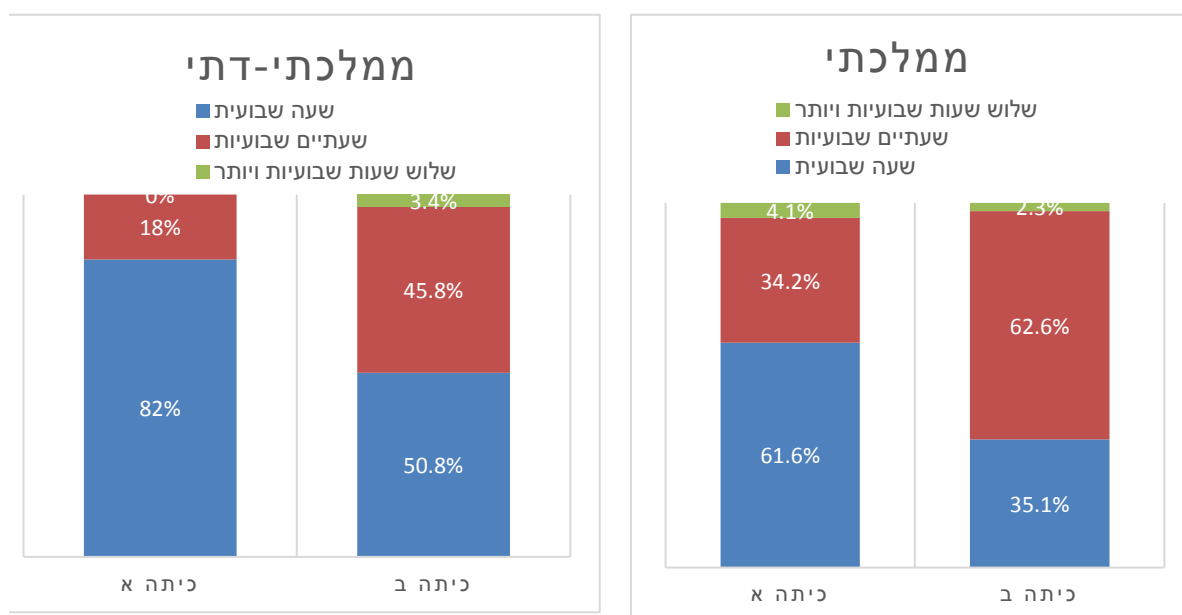
בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית בשלב מאוחר יותר ביחס לחינוך הממלכתי העברי. בחינוך הממלכתי העברי 59% מבתי הספר מלמדים אנגלית בכיתות א' או ב' לעומת 53% מבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי.

תרשים 11: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד לראשונה אנגלית, לפי פיקוח תשע"ז

כן עולה מן הנתונים כי שיעור גבוה יותר של בתי ספר בחינוך הממלכתי מקדישים מספר גדול של שעות הוראה שבועיות ללימודי אנגלית, אם כי מצב זה מתאזן בכיתות הגבוהות יותר של בית הספר היסודי.

תרשים 12: מספר שעות הוראה שבועיות המוקדשות ללימודי אנגלית בכיתות א' ו-ב בבתי ספר המלמדים אנגלית לפי כיתה ופיקוח (חינוך עברי בלבד)

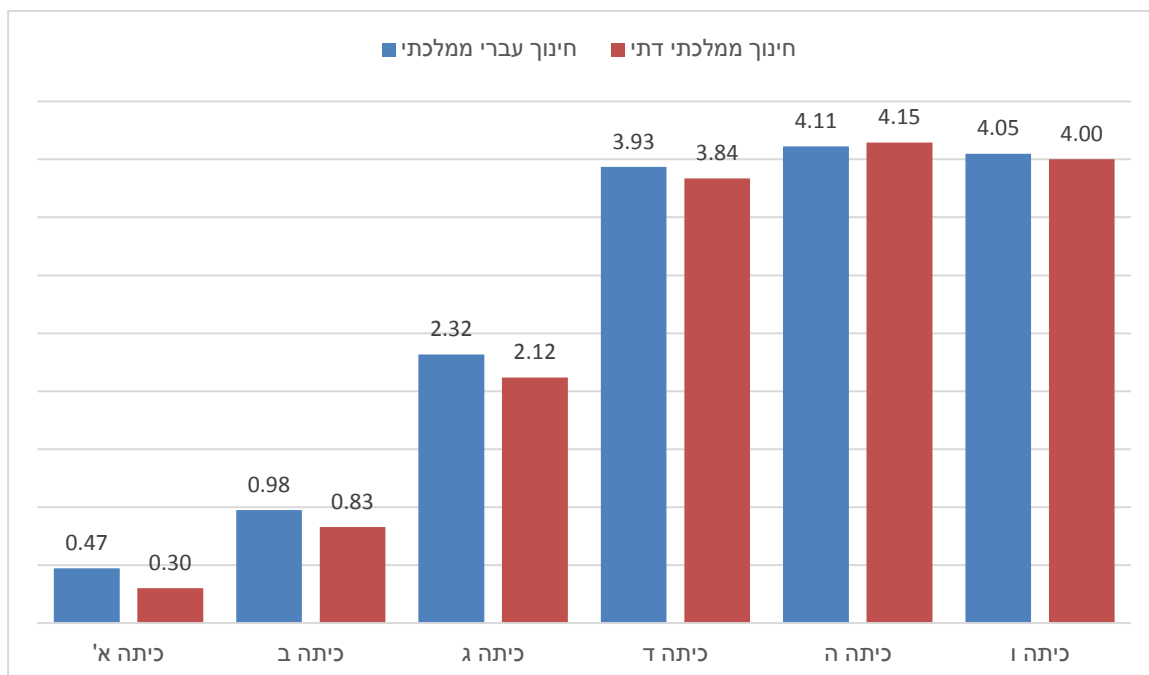

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

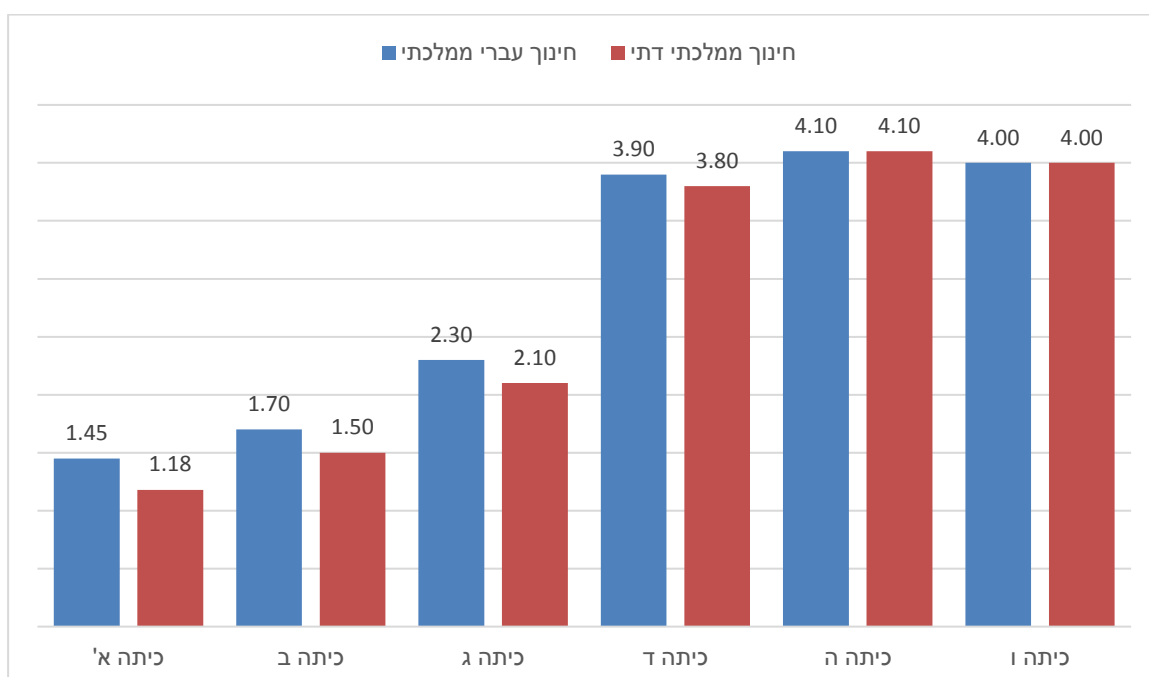
ככלל, מספר שעות ההוראה השבועיות הממוצע המוקדשות להוראת אנגלית בחינוך הממלכתי-דתי נמוך ממספרן בחינוך העברי הממלכתי. בכיתות א' בתי ספר בחינוך הממלכתי-דתי מלמדים בממוצע כ-35% פחות שעות הוראה באנגלית מבתי ספר בחינוך העברי הממלכתי ופער זה הולך ומצטמצם עד היעלמו בכיתה ד', כפי שעולה מן התרשים הבא.

תרשים 13: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע, לפי פיקוח (חינוך עברי בלבד)

פער מסויים בין בתי ספר בחינוך הממלכתי לבתי ספר בחינוך הממלכתי-דתי נשמר גם כאשר אנו מתבוננים רק בבתי ספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי.

תרשים 14: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע, לפי פיקוח (בבתי ספר המלמדים אנגלית)

פערים אלו מובילים לכך שמספר שעות ההוראה הכולל באנגלית של תלמידים בחינוך הממלכתי דתי (457 שעות) נמוך בכ-5% ממספר שעות ההוראה הכולל הממוצע של תלמידים בחינוך העברי הממלכתי (476 שעות).

בבחינת הסיבות שבגינן לא נלמדת השפה האנגלית בבתי ספר בכיתות א' ו-ב' עולה כי בחינוך העברי ממלכתי הסיבות המובילות שמסרו מנהלים לתחילת לימודי האנגלית בבית הספר בכיתות ג' ומעלה הן: העדר הקצאת שעות ממשרד החינוך (62% מן המשיבים), העדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד אנגלית בכיתות א' ו-ב' (32% מן המשיבים), מחסור במורים או בתוכנית לימודים מתאימה (18% מן המשיבים), עדיף לשלוט קודם בשפת האם (18% מן המשיבים) והיעדר תרומה לימודית ללימודי אנגלית בגיל מוקדם יותר (10% מן המשיבים). בחינוך הממלכתי-דתי מסרו מנהלים סיבות דומות: העדר הקצאת שעות ממשרד החינוך (47% מן המשיבים), אין הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד אנגלית בכיתות א' ו-ב' (43% מן המשיבים), עדיף להשיג שליטה קודם כל בשפת האם (20% מן המשיבים), היעדר תרומה ללימוד אנגלית בגיל מוקדם יותר (16% מן המשיבים) ומחסור במורים או בתוכנית לימודים מתאימה (10% מן המשיבים).

פערים לפי רקע חברתי-כלכלי

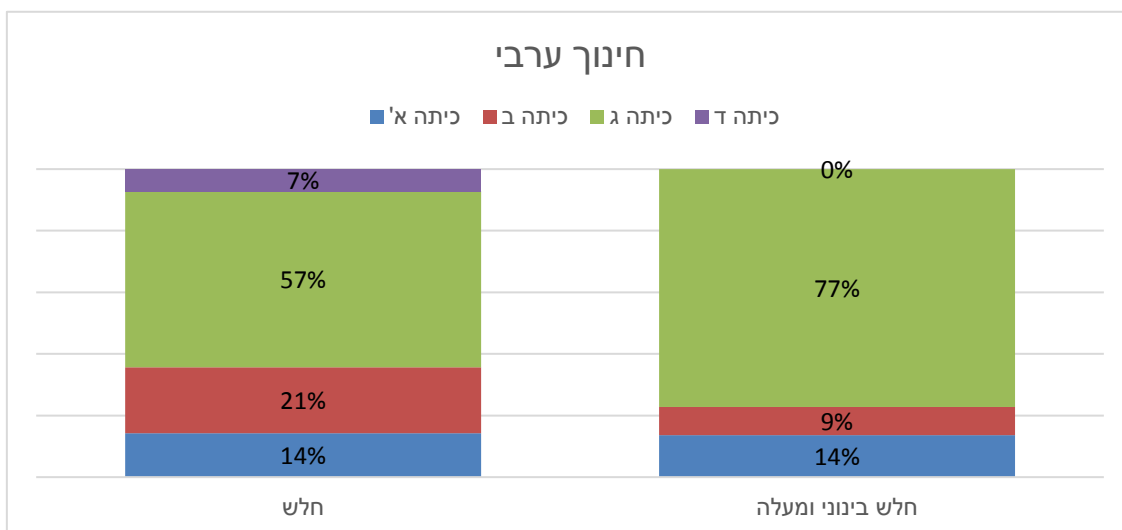
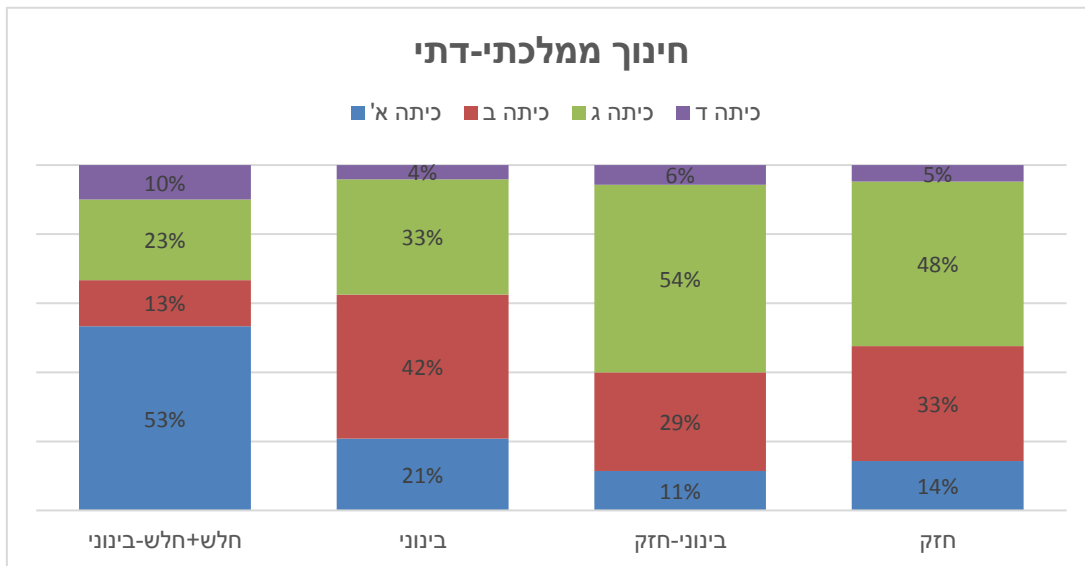
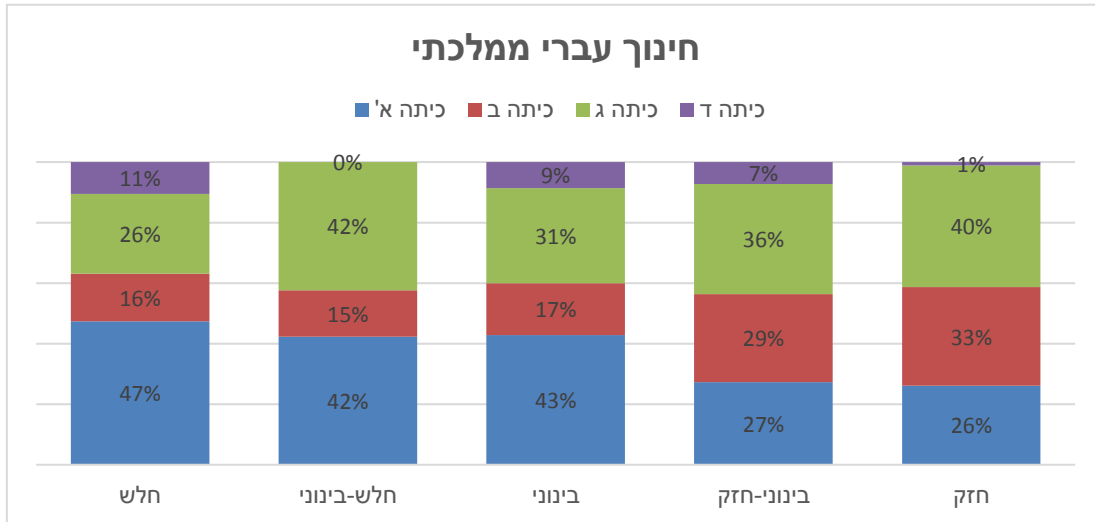
משרד החינוך קובע לכל בית ספר מדד טיפוח המשקף את מצבו החברתי-כלכלי של תלמידיו.²⁶ בחינת שיעור בתי הספר המתחילים ללמד אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי לפי חמישון טיפוח ממוצע של בית הספר ומגזר מלמדת על פערים ניכרים גם בהקשר זה. בעוד בבתי ספר בחינוך העברי שיעור בתי הספר המתחילים ללמד אנגלית בכיתות א' בקרב בתי ספר שמדד הטיפוח שלהם נמוך גבוה במידה ניכרת משיעורם בקרב בתי ספר שמדד הטיפוח שלהם גבוה. בחינוך הערבי, שבו חלק ניכר מבתי הספר סווגו בחמישון הנמוך ביותר, אין התאמה מסוג זה.²⁷

²⁶ מאז שנת הלימודים תשס"ח (2007/8) מחושב לכל תלמיד מדד טיפוח המכונה "מדד שטראוס", ובו מובאים בחשבון מדדים סוציו-דמוגרפיים שונים (השכלת המשפחה, יישוב המגורים, הכנסה לנפש ועוד). לכל בית ספר נקבע מדד טיפוח שהוא ממוצע מדדי הטיפוח של התלמידים הלומדים בו. כלל בתי הספר שלהם חושב מדד טיפוח מחולקים לחמישה חמישונים טיפוח (חלש, בינוני-חלש, בינוני, בינוני-חזק, חזק) שווים.

²⁷ בחינוך הערבי ובחינוך הממלכתי-דתי אוחדו חלק מחמישוני הטיפוח בשל מיעוט בתי ספר בחמישונים אלה במדגם.

תרשים 15: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד לראשונה ללמוד אנגלית, לפי חמישון טיפוח של בית הספר, מגזר ופיקוח

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

בחינת מספר שעות ההוראה השבועיות המוקדשות ללימודי אנגלית בחמישוני הטיפוח השונים מלמדת כי בתי הספר בחמישוני הטיפוח הנמוכים מקדישים יותר שעות הוראה ללימודי אנגלית בכל אחת משכבות הגיל. בסיכום מספר השעות המוקדשות ללימוד אנגלית בממוצע בבתי ספר בעלי רקע חברתי-כלכלי שונה עולה כי בית ספר במדד הטיפוח הנמוך ביותר מקדיש ללימודי אנגלית בסה"כ כ-10% יותר שעות הוראה מבית ספר במדד הטיפוח הגבוה ביותר.

לוח 1: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע וסה"כ שעות הוראת אנגלית בחינוך היסודי, לפי חמישון טיפוח

חזק	בינוני-חזק	בינוני	חלש-בינוני	חלש	
0.31	0.31	0.35	0.50	0.57	כיתה א'
0.89	0.88	0.83	0.77	0.97	כיתה ב'
2.32	2.33	2.24	2.51	2.78	כיתה ג'
3.83	3.98	3.99	4.08	4.17	כיתה ד'
4.08	4.12	4.24	4.37	4.36	כיתה ה'
4.06	3.98	4.07	4.29	4.35	כיתה ו'
465	468	471	495	516	סה"כ שעות לימוד בחינוך היסודי

ההשפעה של חמישון הטיפוח על מספר שעות ההוראה השבועיות מתחזקת עוד יותר כאשר בוחנים רק את בתי הספר שבהם לומדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי.

לוח 2: מספר שעות הוראת אנגלית שבועיות בממוצע, לפי חמישון טיפוח (בבתי ספר המלמדים אנגלית)

חזק	בינוני-חזק	בינוני	חלש-בינוני	חלש	
1.30	1.47	1.19	1.46	2.29	כיתה א'
1.60	1.78	1.54	1.64	2.21	כיתה ב'
2.36	2.49	2.37	2.61	3.00	כיתה ג'
3.87	3.98	3.99	4.08	4.21	כיתה ד'
4.12	4.12	4.30	4.37	4.36	כיתה ה'
4.14	4.07	4.13	4.29	4.35	כיתה ו'

בבחינת הסיבות שבגינן לא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי בבתי ספר בעלי רקע חברתי-כלכלי שונה עולה כי ככלל בבתי ספר שבהם תלמידים מרקע חברתי כלכלי יותר מציינים פחות את העדר הקצאת שעות מתאימה ממשרד החינוך בין הסיבות לכך שאינם מלמדים אנגלית בכיתות א' ו-ב'. בתי ספר אלה מציינים יותר את הקושי בלימוד מספר שפות במקביל והרצון למנוע בלבול ועומס על התלמידים. כן עולה כי 10% ממנהלי בתי הספר החזקים יותר ציינו כי לימדו בעבר אנגלית בכיתות הנמוכות ולא היו לכך תוצאות. פירוט הנתונים בטבלה הבאה²⁸:

²⁸ בשאלה זאת ניתן לכל אחד מן המשיבים לבחור יותר מתשובה אחת.

לוח 3: הגורמים לכך שלא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות על פי מנהלי בתי ספר יסודיים, לפי

חמשון טיפוח של בתי הספר

חזק	בינוני - חזק	בינוני	חלש - בינוני	חלש	
55%	61%	52%	50%	30%	אין לכך הקצאת שעות מתאימה ממשרד החינוך
31%	39%	39%	48%	39%	אין הנחייה מקצועית של משרד החינוך ללמד מוקדם יותר
16%	17%	21%	12%	19%	עדיף לשלוט קודם בשפת האם
8%	11%	6%	14%	20%	קושי בלימוד מספר שפות במקביל
10%	17%	12%	7%	15%	מחסור במורים מתאימים ואו בתוכנית לימודים מתאימה
14%	4%	3%	19%	9%	היעדר תרומה לימודית ללימודי אנגלית בגיל מוקדם יותר
2%	7%	6%	2%	15%	שלא יהיה בלבול ועומס על התלמידים
10%	2%	--	2%	--	למדו בעבר ולא הייתה תועלת

4.3. דיון בממצאי המחקרים

ממצאי שני הסקרים שהוצגו בפרק זה מעידים על פערים ניכרים בין המגזרים השונים בכל הנוגע לגיל תחילת לימודי האנגלית. **פערים אלו בולטים במיוחד בהשוואה בין החינוך העברי לחינוך הערבי.** על פי נתוני ראמ"ה כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב' בעוד קרוב ל-80% מן התלמידים הדוברים ערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר. על פי סקר חברת 'דיאלוג' בחינוך העברי 57% מבתי הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב' ואילו בחינוך הערבי 69% מבתי הספר מלמדים אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר. נתוני ראמ"ה מלמדים גם על פערים ניכרים בתוך החינוך הערבי – תלמידים במגזר הבדואי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים במגזר הדרוזי והערבי.

תמונה זאת עולה בקנה אחד עם הקשיים הייחודיים שמערכת החינוך הערבית מתמודדת עמם בכל הנוגע להוראת האנגלית ובהם: קושי של התלמידים דוברי הערבית ברכישת שליטה מלאה בערבית כשפת אם שמשפיע באופן ישיר על יכולתם לרכוש שפה נוספת, חוסר בחומרי לימוד המותאמים באופן ספציפי לדוברי ערבית ובמיוחד היעדר התייחסות בחומרי הלימוד להיותה של האנגלית שפה שלישית עבור דוברי ערבית ומפגש מצומצם עם השפה האנגלית מחוץ למסגרת בית הספר והשיעור.²⁹ הסיבות שצינו מנהלי בתי ספר ערבים לכך שאינם מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי, ובהן קושי בלימוד מספר שפות במקביל ומניעת בלבול ועומס בקרב תלמידים, מצביעות אף הן על קשיים אלו. יחד עם זאת אנו רואים כי אותם בתי הספר בחינוך הערבי שבחרים ללמוד אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי מקדישים לכך שעות הוראה רבות יותר מבתי הספר בחינוך העברי ובסך הכל תלמיד בחינוך הערבי זוכה ליותר שעות הוראת אנגלית לאורך לימודיו בבית הספר היסודי מתלמיד בחינוך העברי. ממצא זה, התואם את התפיסה הפדגוגית של משרד החינוך בעניין זה ולפיה הקדמת גיל החשיפה ללימודי אנגלית היא

²⁹ להרחבה ראו: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [לימודי השפה האנגלית במערכת החינוך](#), כתיבה: אתי וייסבלאי, 13 בנובמבר 2014.

אפקטיבית רק אם יוקדשו לכך מספר שעות גדול, ראוי לבחינה מעמיקה נוספת שתעמוד על אופן השימוש בשעות אלה ועל תרומתן להישגי התלמידים.

על פי ממצאי שני הסקרים פערים נתגלו גם בין החינוך העברי הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי. **פחות בתי ספר בחינוך הממלכתי-דתי בוחרים ללמד אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי (ומכאן שתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים בחינוך העברי הממלכתי) ומספר השעות המוקדשות ללימודי אנגלית בחינוך הממלכתי דתי נמוך ביחס לחינוך העברי הממלכתי בכל שכבות הגיל.** זאת הן בכלל בתי הספר והן בבחינת בתי ספר המלמדים אנגלית בלבד.

כן עולה מנתוני סקר חברת 'דיאלוג' כי בחינוך הממלכתי דתי בתי ספר שתלמידיהם מרקע חברתי-כלכלי חלש נוטים להתחיל את החשיפה לאנגלית בגיל מוקדם יותר ומספר השעות שהם מקדישים ללימודי אנגלית גבוה מבתי ספר שתלמידיהם מרקע חברתי-כלכלי חזק יותר ברוב שכבות הגיל. בסך הכל תלמיד בחינוך הממלכתי-דתי מקבל פחות שעות הוראה אנגלית לאורך שנות החינוך היסודי מתלמיד בחינוך העברי הממלכתי. מספר שעות ההוראה הכולל שמקבל תלמיד בבית ספר ממלכתי-דתי בחמישון הטיפוח הגבוה ביותר – 444, נמוך ב-5% ממספר שעות ההוראה שמקבל תלמיד בבית ספר ממלכתי בחמישון הטיפוח הנמוך ביותר וב-8% ממספר שעות ההוראה שמקבל תלמיד ממוצע בחינוך היסודי הרשמי.

ממצא נוסף שמצאנו בנתונים על בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי הוא בתי ספר שלא מלמדים אנגלית כלל בכיתות ד', ה' ו-ו' שבהן הם מחוייבים, כאמור, ללמד אנגלית על פי הוראות משרד החינוך. מן הנתונים עולה כי בין 2% ל-3% מבתי הספר הממלכתיים דתיים לא מלמדים אנגלית באחת משכבות הגיל – ד', ה' או ו'. רבים מבין בתי ספר שלא מלמדים אנגלית סווגו בחמישון העליון של מדד הטיפוח. עם זאת, בשל המדגם המצומצם (110 בתי ספר בסה"כ בחינוך הממלכתי-דתי, בהם שניים עד שלושה שלא מלמדים אנגלית באחת או יותר משכבות הגיל המדוברות) יש להתייחס לממצאים אלו בזהירות.³⁰

הממצאים הנוגעים לחינוך הממלכתי-דתי משקפים את חולשת בתי הספר בפיקוח זה בכל הנוגע ללימודי אנגלית שנדונה בהקשרים שונים. מבקר המדינה שעסק בלימודי האנגלית בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2008 ו-2012 עמד על הפערים בהישגים בלימודי אנגלית בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי דתי. הוא ייחס פערים אלו למתן עדיפות ללימודי קודש ולהכשרה לא מספקת של המורים לאנגלית בחינוך הממלכתי דתי וביקר את היעדר הפעילות של מינהל החינוך הדתי בנושא זה.³¹ במחקר מקיף בנושא לימודי האנגלית בחברה הדתית לאומית שפורסם לאחרונה נטען כי פערים אלה נובעים מהיותה של החברה הדתית, באופן כללי, חברה סגורה יותר כלפי התרבות החיצונית, ולפיכך גם חשופה פחות לשפה האנגלית באופן טבעי ובמקרים מסויימים אף מנסה לחסום את עצמה מהשפה האנגלית המהווה, לתפיסת חלקים בציבור זה, סמל התרבות המערבית. על פי כותבי המחקר, הלך רוח זה ניכר במיוחד בבתי הספר הנפרדים (לבנים ולבנות) שהם, לטענת כותבי המחקר, בתי הספר החזקים ביותר בחינוך הממלכתי-דתי, הן מבחינה דתית-אמונית והן מבחינת הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים.³² הפערים שנמצאו בסקר חברת 'דיאלוג' בין בתי ספר בחמישון טיפוח שונים בתוך החינוך הממלכתי-דתי עשויים להיות מוסברים באמצעות טיעון זה.

³⁰ נציין כי גם מבקר המדינה הצביע בדוח על לימודי האנגלית בחינוך הדתי שפורסם בשנת 2012 על כך שיש בתי ספר ממלכתיים-דתיים שאינם מלמדים אנגלית בניגוד להוראות משרד החינוך בנושא זה. מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 1 במאי 2012, עמ' 732-734.

³¹ פרק סוגיות במינהל החינוך הדתי, מבקר המדינה, דוח ביקורת שנתי 62, 1 במאי 2012.
³² אריאל פינקלשטיין, [לימודי האנגלית בחברה הדתית-לאומית](#), נאמני תורה ועבודה, שבט התשע"ו, ינואר 2016.

הפערים שנמצאו בסקר בין בתי ספר בעלי רקע חברתי-כלכלי שונה של התלמידים מורכבים יותר..
בחינוך הממלכתי העברי שיעור בתי הספר המלמדים אנגלית בכיתות א' ו-ב' בחמישוני הטיפוח הנמוכים גבוה משיעורם מבין בתי הספר המסווגים בחמישוני הטיפוח הגבוהים. מספר שעות הלימוד השבועיות שמוקדשות בממוצע ללימודי אנגלית בבתי ספר בחמישוני הטיפוח הנמוכים גבוה ממספר שעות הלימוד המוקדשות ללימודי אנגלית בבתי ספר המסווגים בחמישוני הטיפוח הגבוהים. גם באשר למספר שעות הלימוד הכולל שמקבלים תלמידים בחינוך היסודי בחינוך הממלכתי העברי קיים פער מזערי לטובת בתי ספר בחמישוני הטיפוח הנמוכים יותר. ממצאים דומים עולים גם מנתוני ראמ"ה ולפיהם שיעור גבוה יותר של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א'. בחינוך הערבי לא נמצאה הטיה מסוג זה.

הסבר אפשרי לממצאים אלה הוא בכך שבבתי ספר יסודיים רשמיים בחינוך העברי הקצאת שעות ההוראה מטעם משרד החינוך לבתי ספר בחמישוני טיפוח נמוכים גדולה יותר מהקצאת השעות לבתי ספר בחמישוני טיפוח גבוהים. זאת בשל הקצאת שעות תוספתיות שונות לתלמידים בבתי הספר החלשים. על פי נתוני משרד החינוך בשנת 2015 ממוצע שעות ההוראה שקיבל תלמיד בחמישון הטיפוח החלש ביותר בחינוך היסודי העברי גבוה בכ-33% ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בחמישון הטיפוח החזק ביותר. בחינוך הערבי אין פערים משמעותיים בין שעות ההוראה לתלמיד בחמישוני הטיפוח השונים וככלל ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בו נמוך ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בחינוך העברי בכל חמישוני הטיפוח.³³ הקצאת יותר שעות הוראה ממשרד החינוך מאפשרת לבית הספר להגדיל את מספר השעות שאותן הוא יכול לנצל במסגרת הגמישות הפדגוגית הניתנת לו על ידי משרד החינוך ולשלב במערכת הלימודים לכיתות א' ו-ב' את לימודי האנגלית אם הוא מעוניין בכך. ואכן בתי ספר בחמישוני הטיפוח הגבוהים יותר מציינים יותר את היעדר הקצאת השעות כגורם לכך שאינם מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית הספר היסודי.

³³ נתוני מערכת [שקיפות בחינוך](#), מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך.

